Әсгать Салах

Балыкчы малайлар

Балалар өчен хикәя

КАЗАН • ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ • 2009

УДК 821.512.145-32
ББК 84 (2Рос=Тат)-44
С18

Рәссамы *Заһир Хәкимов*

Салахов, Ә.С.

С18 Балыкчы малайлар : балалар өчен хикәя / Әсгать Салах. – Казан : Татар. кит. нәшр., 2009. – 24 б. : рәс. б-н.
ISBN 978-5-298-01868-5

Хикәядә сугыш һәм аннан соңгы коточкыч ачлык-ялангачлыкны кичергән ятим авыл балалары язмышы сурәтләнә. Үзләре дә ачлыктан тилмергән ике дус малай – Малик белән Минсәгыйть – тоткан балыкларыннан фәкыйрь авылдашларына да өлеш чыгарып, аларны үлемнән алып калалар.

Китап урта яшьтәге мәктәп балаларына тәкъдим ителә һәм бердәмлеккә, ярдәм итешеп яшәргә, киң күңелле, туры сүзле булырга өйрәтә.

УДК 821.512.145-32
ББК 84 (2Рос=Тат)-44

ISBN 978-5-298-01868-5

© Татарстан китап нәшрияты, 2009
© Салахов Ә.С., 2009

Минсәгыйть гаҗәп бер төш күреп ятканда, кемдер шык-шык тәрәзә шакыды. Малай күзен ачып җибәрде. Таң атмаган, караңгы иде әле. «Кем инде анда төш бүлдереп йөри?» – дип уйлаган гына иде, кинәт исенә төште: дусты Малик килергә тиеш бит...

Күзләрен уа-уа, Минсәгыйть ишегалдына чыкты. Җәйге төн искиткеч җылы, йомшак, тын. Бакча башындагы баланлыкта өздереп сандугач сайрый. Һава исерткеч саф.

Капка төбендә, озын кармак таякларын тотып, Малик басып тора иде. Минсәгыйть тә кичтән әзерләп куйган кармакларын, иске чиләккә җыеп салган суалчаннарын алды да, малайлар караңгы авыл урамы буйлап елгага төшеп киттеләр.

– Иртә торгансың. Мин рәхәтләнеп төш күреп ята идем әле, – диде Минсәгыйть, елмаеп.

– Мине бүген рәтләп йокы алмады, – диде Малик, шыпырт кына. – Гел теге балык искә төшә дә тора...

Малик аңа кичә иртә таңнан балыкка төшүе, кармагына бини-

һая зур балык эләгүе, тик Маликның аны тартып чыгара алмавы, балыкның кармак җебен өзеп китеп баруы турында сөйләгән иде. Минсәгыйть шул турыда исенә төшерде.

– Валлаһи, малай, кимендә көрәк сабы буйлык, сырты капкара, – дигән иде Малик.

Балыкчыларның шапырта торган гадәтләре бар барын. Ләкин Минсәгыйть белә – дусты андыйлардан түгел. Аз, ихлас сүзле кеше ул. Дуслар алар! Бер-берсенә ялган сөйләмиләр, алдашмыйлар, хәрәмләшмиләр. Шулай итмәсәләр, дус та булмаслар иде...

– Нинди балык икәнен таный алмадыңмы? – дип төпченде Минсәгыйть.

– Караңгы иде бит әле. Әллә җәен иде, әллә зур сазан... – диде Малик, җилкәләрен җыерып.

Шушма елгасының иң тирән һәм тын агымында, бар дөньяларын онытып, күп тапкырлар балык чирттереп утырырга туры килде аларга. Икесенең дә аталары сугышта һәлак булды, икесе дә – гаиләдә, аталарыннан бик бәләкәй калсалар да, олы балалар, икесе дә – ач-ялангач туганнарының өмете, терәге. Казанга кырып салырга бәрәңге дә булмаган көннәрдә ике малай кармак тотып елгага төшеп китәләр һәм һичьюгында өчәр-дүртәр булса да балык тотып кайталар. Ишле гаиләгә ул чәп итәргә дә җитми, тик шулай да тамак ялгарга ярап тора.

Малик Минсәгыйтьтән яшь ярымга олырак – аңа инде ундүртенче яшь. Балык тотарга да тәҗрибәсе зур, елганың иң балыклы урыннарын да яхшы белә. Аның осталыгы аркасында гына балык тотарга һәвәсләнеп бара унике яшьлек Минсәгыйть. Инде ул Шушма елгасында бу ике малай белмәгән балык та юк бугай. Көмештәй ялтырап торган чабагын да, юантык кызылканатын да, сап-сары, чабатадай киң корбанын да, кап-кара, шома сыртлы шамбысын да, тыгыз һәм симез тәнле бәртәсен дә, буй-буй майкалы алабугасын да, ертлач оптысын да аз каптырмадылар алар. Чәнечкеле ыштлака, тиктормас арыш балыгы турында әйтәсе дә юк. Балыкмыни алар?! Ә менә Малик ычкындырган зур балык...

Малайлар күңелендә әнә шул балыкны эләктереп булмасмы дигән өмет яши, һәм алар, ашкынып-җилкенеп, Шушмага якынлашып баралар.

«Әллә җәен иде, әллә зур сазан...» – диде бит Малик. Дөресен әйткәндә, бу балыкларның берсен дә тотканнары юк әле малайларның. Ә тотасылары килә, бик килә иде аларның...

– Борылышта, дидеңме?

– Әйе, борылышта, – диде Малик Минсәгыйтьнең соравына. Димәк, алар хәзер шул урынга, Малик теге зур балыкны ычкындырган җиргә, Чиялек әрәмәсендәге борылышка, Шушма елгасының тирән сулы җиренә баралар икән.

– Ул шунда, тирәндә ята, беркая да китми, – дип, Малик һаман өмет уты кабызып бара үзенең дә, Минсәгыйтьнең дә күңелендә...

Ниһаять, малайлар дәртләнеп, хыялланып, елга буена барып җиттеләр. Инде көнчыгыштан, чикләвеклек белән капланган калкулыклар артыннан сызылып кына алсу таң атып килә. Күгелҗем таллык һәм әкрен генә искән җилдә сизелер-сизелмәс кенә тибрәнгән камышлары белән елга буе сихри бер тынлыкка чумган. Тик уйрап (бөҗраланып, уйнаклап) аккан су өстендә анда-санда балык уйнавыннан кинәт могҗизалы түгәрәкләр генә хасил булалар да, ашкынулы агым аларны мизгел эчендә юып ала.

Малайлар, гадәтләнгән хәрәкәтләр белән тавышсыз-тынсыз, бик сөйләшергә кирәк чакта да сүзләрен кыска һәм шыпырт кына әйтеп, кармакларын сүттеләр һәм җим кадап суга салдылар.

Һәр икесендә икешәр кармак иде аларның: берсенә капмаса, икенчесенә кабар. Маликның бер кармагы исә олы балыкка исәпләнгән. Аның кармак җебе дә ике катлы ат кылыннан үрелгән, кармагы да зуррак. Базарда вак товар сатучы Какыли бабай бер йомыркага ике бәләкәй кармак бирсә, зур кармакны берне генә бирә. Йортыңда тавыгың булмаса, йомырканы каян алырга?

Какыли бабайны гадел кеше дип әйтеп булмый, әлбәттә. Әнә Чирмешән базарында бер йомыркага өч-дүрт кармак бирәләр, ди. Алдашмаса, базардан соң исереп арбасы янына егылганчы аракы чөмерерлек акчасы булмас иде. Шуңа да Малик аның өлешенә керүне гөнаһ санамады. Арбага салам җәеп салган йомыркалары күп иде Какыли картның. Малик арба артындагы рәшәткә аркылы тыгылып, салам астыннан йомыркаларга барып җитте һәм бер-бер артлы икене алып кесәсенә тыкты. Аннары, читтәнрәк әйләнеп килеп, аларны Какылиның үзенә сузды: «Кармаклар бир әле, бабай...». Какыли

йомыркаларны алып кояшка куеп караган булды – яңа йомыркаларны, янәсе. Аннары Маликка өч кармак бирде: бер зурны, ике кечкенәне.

Беренче балыкны, һәрвакыттагыча, Малик тотты. Оста шул ул! Су астыннан чупылдап чыккан балык, һавада дуга ясап, яр башына очты һәм үлән арасында тыпырчынып сикерә башлады. Ярыйсы гына зурлыктагы көмеш чабак иде ул. Малик яңа суалчан кадады да кармагын тагын агымга ташлады. Бу вакытта Минсәгыйтьнең кармагына да балык эләккән иде – ул бәләкәй корбан балыгы тартып чыгарды. Аның артыннан ук Малик тагын берне, инде бөкреләнеп баручы алабуга балыгын каптырды. Шулай бер-бер артлы малайлар таң атканчы бишәр-алтышар балык тоттылар. Тик Маликның бәләкәйрәк тавык йомыркасы чаклы тирес корты кадап салган зур кармагына гына кагылмады балык.

Малайларның үлеп ашыйсылары килә башлады. Инде ярыйсы гына балык та тоттылар. Тик менә ашыйсы килүне ничек басарга?

– Әллә учак ягып җибәрәбезме? – диде Малик.

Дусты каршы килмәде. Әрәмә тулы таллык. Корыган тал да аз түгел. Бер якка ексаң, шартлап сына ул. Әйе, учак ягып җибәрер өчен утын җыю авыр түгел. Тик менә ут табуы... Малик кебек дустың булганда, ут табуы да кыен түгел. Аның инде күптән чакма ташы бар. Атасыз үскән сугыш еллары малайлары ир-егетлек вазифаларын үтәргә иртә алындылар: иртә ат җигә, җир сөрә башладылар, хәтта ир-егетләрчә сүгенергә, тәмәке көйрәтергә дә иртә өйрәнделәр. Малик та астан гына, беркем дә күрмәгәндә, тәмәке көйрәтә иде. Ә тарткан кешенең чакма ташы да булмагач, тартучы буламыни ул?!

Минсәгыйть бер кочак тутырып чыбык-чабык җыеп килде.

– Кабызып җибәрәбезме? – диде ул һаман кармаклары янында калкавычларына текәлеп утырган Маликка.

Тегесе эндәшмичә генә, кармакларына борылып карый-карый, яр өстенә менде һәм, кесәсендәге янчыгын чыгарып, чакма ташын чага башлады. Бераздан башы көйгән каен куына чаткы төште һәм төтенли башлады. Минсәгыйть таллыклар арасында кипшенгән үләннәрне дә җыеп килгән иде – ут көйрәп китте. Учакта көл һәм күмер төшүгә, малайлар зур әрекмән яфраклары белән икешәр балык төрделәр һәм аларны, яна торган чыбыкларны актарып, көл-күмер

астына куйдылар. Чыбык-чабык өстәлгән учак кабат төтенли башлады һәм озак көттерми күңелле гөрләп яна башлады.

Ярты сәгать тә үтмәгәндер, ике дус малай, тәңкәләрен чистарта-чистарта, көлдә пешкән балык ашарга керештеләр. Ашыйсылары бик килгән иде аларның һәм, бәлки шуңадыр, сөйләшергә дә вакытлары тимәде. Маликның күзе гел үзенең кармакларында булды. Зур кармакка бигрәк тә өмете зур иде аның, тик анысына балык һаман кагылмый. Килмәс, эләкмәс микәнни теге зур балык?

Чү, зур кармакны да нәрсәдер кагып куйды түгелме соң? Кармак җебенең оста балыкчылар гына белгән гадәте Маликка инде яхшы таныш. Тик ул әле ашыкмый – олы балык бик саклык белән, ул-бу булмагае дип кенә ала җимне. Ә бер авызына капкач, дөбердәтеп өстерәп китә...

Бу юлы да нәкъ шулай булды. Икеме-өчме тапкыр кагып куйды да тартып та китте. Хәзер инде... Малик, әкрен-әкрен генә ике куллап, кармак җебен үзенә тарта башлады. Менә кармак җебе мизгел эчендә кыл кебек тартылып куйды. Бу инде чын-чынлап олы балык эләгү билгесе иде. Ул үзенең тозакка эләгүен сизенде бугай, котылу өчен уңга-сулга ыргыла башлады. Тик тартылган кармак җебе елганың әле бер, әле икенче ярына ташланды, чөнки Малик та белә: башта балыкны шулай йөртә-йөртә арытырга кирәк. Тәмам хәлдән тайгач кына тартып алырга мөмкин олы балыкны...

Бераздан кармак җебе бушап китте һәм Малик аны тиз-тиз сава башлады. Ләкин җеп кинәт тагын бик нык тартылды һәм... су өстенә йөзеп чыккан иләмсез зур башлы, мич авызы чаклы олы авызлы балыкны күреп, малайлар шаккаттылар. Балык юаш кына селкенеп алды, әйтерсең лә ул кояш нурларында җылынып, назланып алыр өчен өскә калыккан. Назланамы соң?! Күз ачып йомганчы балык дугаланып килеп су өстенә озын койрыгы белән шап итеп сукты да бар көче белән аска ыргылды. Малик кармак җебен бушатырга өлгерә алмый калды, җеп шартлап өзелде. Әле яңа гына өстә чапаланган балык уйрап аккан су астына чумып күздән югалды. Кулларына бушап калган кармак җебен тоткан Малик агарынып киткән иде. Малик та, аның янына булышырга дип төшеп баскан Минсәгыйть тә кармакны өзеп чоңгылга ыргылган балыкны елардай булып карап калдылар.

– Җә-ен, – диде Малик, ниһаять, иҗекләп, гәрчә җәен икәнен Минсәгыйть бик яхшы күреп калса да.

Малайлар бер сүз дә эндәшешмичә яр өстенә менеп утырдылар. Икесенең дә сөмсерләре коелган, кәефләре юк иде. Үкенечле булды ла алсу таң! Йөрәк ярсуын басыйм дипме, Малик кәгазь кисәгенә тәмәке чорнап тартып җибәрде...

Алар алай-болай иткәнче кояш чыгып, шактый гына күтәрелгән, инде кыздыра да башлаган иде. Балык та чиртүеннән туктады. Малайлар, моңсу гына җыенып, өйләренә кайтып киттеләр...

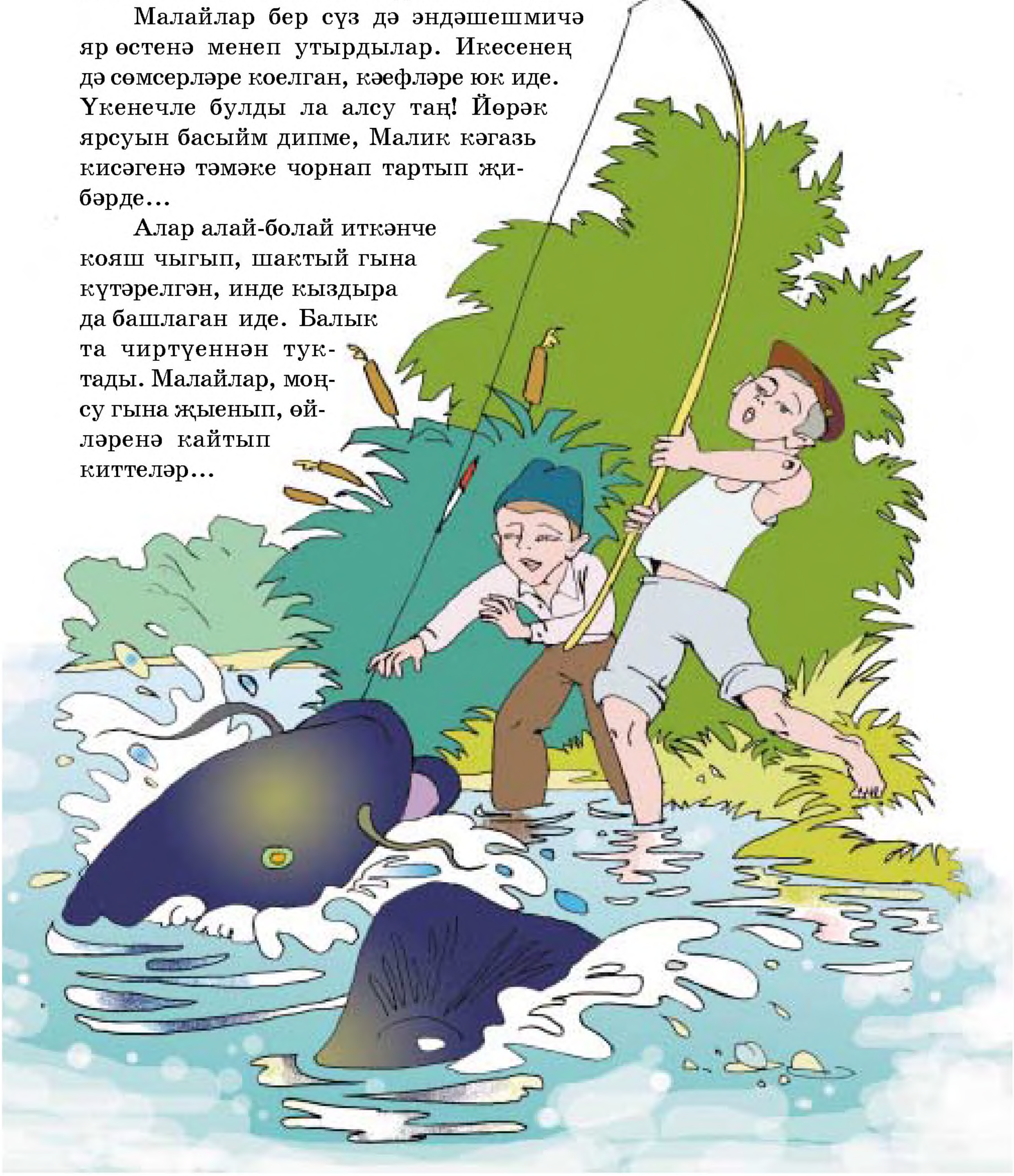

Икенче көнне дә су буена иртә таңнан, караңгыдан төштеләр малайлар. Тик җәенгә салган зур кармакны селкетеп тә караучы булмады. Моннан соң да берничә таңны заяга уздырдылар алар, әйтерсең теге җәеннән җилләр искән иде...

Шулай көннәр үтә торды. Сиздермичә генә август ае килеп җитте.

– Августта җәен каба да каба инде, – диде Малик Минсәгыйтькә көннәрдән бер көнне. – Әллә иртәгә иртән төшәбезме?

Дустының хәлен аңласа шул Минсәгыйть кенә аңлыйдыр. Ике тапкыр ычкынган җәен Маликка тынгылык бирми. «Шулай ук тота алмабызмы икәнни ул җәенне?» – дип уйлый Минсәгыйть тә.

– Әйдә, тагын бер төшеп карыйк инде, – диде ул Маликка.

Юк, бер генә түгел, әле күп тапкырлар төшәрләр алар балыкка. «Тагын бер тапкыр» дигәне аның җәенгә генә кагыла. Олы максат – буйсынмас җәенне каптыру, ә вак балык тоту ул – Малик белән Минсәгыйть өчен кабыклы бәрәңге ашау белән бер.

Малик җәенгә дип аталган кармакка бауның икенчесен, тагын да ныграгын ясап өлгергән иде. Ярлар башында нефть эзләүчеләр буровое эшли. Пешкәк тасмасын яңага алыштырганнар да искесен чыгарып ташлаганнар. Ә ул тасма бик күп нык җепләрдән тора икән. Әнә шул җепләрдән өч кат итеп үргән Малик кармак бавын. Алачыкка барып тимерчедән өч япьле зур кармак та койдырган.

...Менә малайлар тагын елга буенда. Шундый ук сихри таң алды, шундый ук экияттәгедәй гүзәл Шушма буе, шундый ук мөкатдәс тынлык һәм күңелдә өмет уты көйрәткән су агымы. Тик август иртәсе генә инде бераз салкынча. Үләндә чык, су өстендә ак томан.

Кармакларын суга салып куйгач та, Минсәгыйть әрәмәдәге таллыклар тирәсеннән бер кочак коры чыбык-чабык җыеп килде һәм яр буенда дөрләтеп учак ягып җибәрде. Бераздан учакка төшкән күмерле көлгә бакчадан алып килгән яңа бәрәңгеләрне күмеп куйды. Шөкер, бәрәңге инде өлгереп килә, авыл халкы, калын сабаклы, мул яфраклы төпләрне капшап, йомырка зурлыгындагы ике-өч бәрәңгене актарып ала да ачылган тамырларны кабат туфрак белән каплап куя, икенчесенә, өченчесенә күчә... Шулай тамак туйдырырлык бәрәңге эзләп таба.

Алай-болай иткәнче, малайларның кармакларына артык кыстатмый гына төрлесеннән дүртәр-бишәр балык эләкте. Ничек кенә

булмасын, өйгә алар буш кул белән кайтмаячаклар, кыздырып ашарга бер табалык балык бар.

– Тегене какмыйммы?

Минсәгыйтьнең «тегене» дигәнен Малик әйбәт аңлый – җәенгә дип салган кармакка тиюче, кагылучы юкмы әле дигән сүз ул.

– Юк әле. Чиртми калмас, – ди Малик, үзен дә, дустын да өметләндереп.

Ул арада Минсәгыйть көлдә пешкән бәрәңгеләрне учак кырыена тезеп куйды һәм Маликка эндәште:

– Әйдә, мен, бәрәңге пеште…

Кабыгын чистартып, буы чыгып торган бәрәңгене тоз сибә-сибә ашап җибәрделәр малайлар. Ашыйсылары килгәнгәдер, аларга шуннан да тәмлерәк ризык юк сыман тоелды.

Нәкъ шул чакта Маликның зур кармак бавы ургылып тартылып китте һәм суны ярып аска омтылды. Тәмләп кайнар бәрәңге ашап утырган малайлар онытылып киттеләр бугай, балыкның чирткәнен абайламыйчарак калдылар. Балыкта анысы да була торган хәл. Икесе берьюлы су буена атылдылар. Малик кармак җебен кулына алып әкрен-әкрен генә үзенә таба сава башлады. Бау бераз килде дә, әйтерсең лә кармак төпкә эләккән, тартылып туктап калды. Малик аны көчлерәк итеп тартып карады. Юк, килми. Маликның уенча, балык җимне алды һәм хәзер төпкә ятты. Олы балыкның андый гадәте бар икән. Моны картлар күптән сөйли инде.

– Әйдә, Сәгыйть, икәү... Син дә тот! – дип, Малик дустына да эш кушты.

Икәүләшеп бик саклык белән бауны тарта башлагач, балык кузгалырга мәҗбүр булды. Олы балык эләккәненә малайларның хәзер шиге калмады. Өзеп кенә китә күрмәсен! Һәм ничек кенә тартып чыгарырлар икән соң аны алар? Кабат бер-бер хәл булмасмы? Ике тапкыр ычкынды бит инде... Дөрес, Маликның бавы нык иде хәзер.

Аннан соң, нәкъ теге вакыттагыча, балык елганың әле бер ягына, әле икенче ягына йөри башлады. Йә булмаса кузгатып булмаслык итеп төпкә ятты. Ләкин малайлар аңа тынгылык бирмәделәр. Йөртергә, арытырга кирәк иде аны. Ял итеп ятарга вакыт бирергә ярамый, һич ярамый. Шуңа күрә Малик бауны әледән-әле тартып торды. Ниһаять, балык ярдан дүрт-биш метрда гына су өстенә калыкты. Нәкъ теге көндәгечә! Аның яшь кызларның сыгылмалы көянтәседәй дугаланып килгән кара сыртын күреп алгач, яшь балыкчыларның дулкынлануы, шөбһәләнүе тагын да арта төште. «Ничек кенә ычкындырмыйча тотып алырга?» Шөбһәләнерсең дә! Әнә ул бу юлы да көчле койрыгын су өстенә шап иттереп сукты да фонтан күтәреп кабат аска ыргылды. Ярый әле ачы сабак алган Малик бауны бушатырга өлгереп калды. Җәеннең аны шартлатып өзеп тә китүе ихтимал иде бит...

Вакыт үткән саен бау кыскара, балык та ярга якыная бара. Ул инде арыды да бугай, ләкин, малайларны егып, кармактан ычкынып китәргә дә көче җитәрлек әле аның. Мондый балык белән шаярырга ярамый!

Менә җәенне су кырыена ук тартып китерделәр. Өч япьле кармак балыкның авыз эчендә бик нык утыра булса кирәк, ул талпынып-

талпынып караса да, ычкына алмый. Аруы да җиткән, ахры. Тик ничек судан чыгарырга соң? Балыкның буе Минсәгыйтьтән калку Маликтан да озынрак бугай, башы да ат башы чаклы. Җәйпәк олы авызын ачып-ачып сулыш ала. Әнә зур җәен нинди була икән ул!..

Балыкның артына төшеп, аны кулга алырга һәм мөмкин кадәр яр кырыена чыгарырга теләп, Минсәгыйть суга керде. Утын агачы юанлыгындагы зур җәен хәзер аның аяк астында гына ята. Кулга алып күкрәгеңә кыс та күтәреп алып чык. Шундый җиңел уй белән Минсәгыйть балыкка үрелде, кагылды һәм... Җәен яшен тизлеге белән күтәрелеп бәрелде һәм малайны койрыгы белән сугып та екты.

Минсәгыйть бар киемнәре белән суга чумды. Бу әкәмәтне өстән карап торучылар булса, бер рәхәтләнеп көләрләр иде. Тик малайларның хәле көлкедән узган, Малик исә бөтенләй кырыс иде.

– Юк, болай булмый! Ычкындыртасың хәзер, ылучшы кагылма, – диде ул, хафаланып. Аннан, тавышын баса төшеп: – Ярый әле бауны өзмәде, – диде һәм әкрен-әкрен генә балыкны кабат ярга тарта башлады. Үзе һаман сөйләнде: – Әгәр, малай, моны тота алсак... Аллаһы теләсә... Әгәр тотсак... Урамыбызның бөтен балалары белән бергә ашар идек... Син ничек уйлыйсың, Сәгыйть?

– С-с-син нәр-сә, ш-шун-дый зур җәен-не әллә кем-нәргә... – дип ризасызлыгын белдерде Минсәгыйть, калтырана-калтырана. Юеш киемнәрдән ул өши иде.

Малик тиз генә җавап бирмәде, тынып торды. Ул һаман кармак бавы белән мәшгуль булды.

– Раббанины да, Котыйны да, аның сеңлесе Нисаны да ашатырбыз, – диде Малик шулчак. Аның «Раббанины да, Котыйны да» дигән сүзләреннән Минсәгыйть айнып киткәндәй булды. Ах син!.. Малик аның күңел ярасына орынды ич. Һәм ул яра бер Минсәгыйтьнеке генә дә түгел, Маликныкы да, Раббаниныкы да, Котыйныкы да, бәләкәй Нисаныкы да иде...

Нишләп онытып җибәрде соң әле Минсәгыйть болар турында? Әле күптән түгел генә, яз башында гына булган иде ич ул вакыйга.

...Язгы ташулардан соң Югары әрәмәгә су җәелгәч, сельпо җитәкчесе, форсаттан файдаланып, балык тотып калырга уйлады. Каяндыр биниһая озын җылым-җәтмә алып кайттылар, ашыгыч рәвештә балыкчылар әртиле оештырдылар. Өендә бәрәңгедән башка ашар әйбере булмаган авыл ир-атлары «балык» дигәч тә ашкынып әрәмәгә төште. Тик җылым белән салкын суга керергә кирәклеген белгәч, күбесенең дәрте сүнде. Шулай да берничә яшь ир-ат, алдан ук авызларына берәр стакан урыс аракысын әйләндереп капладылар да, тәвәккәлләп, бар булган ярлы киемнәре белән салкын суга кереп киттеләр.Ерактан әйләнеп, су салкыныннан ашыга-кабалана килеп чыктылар да, җылым башын яр буендагылар кулына тапшырып, авылга, алдан ягып куелган мунчага чаптылар. Калган халык җылымны көч-хәл белән тартып чыгара торды, андагы ишелеп-ишелеп килгән балыкны ярга алып ташлый, чыпта капчыкларга төяп арба

белән сельпога ташый торды. Тотылган балыкның исәбе-хисабы юк иде. Ундүрт-унбиш яшендәге малайлар буйлыгы чуртаннарны күреп, балыкчылар үзләре дә хәйран калдылар. Ул андагы зур-зур сазаннар, бәртәсләр... Вак-төяк балыкка бала-чагадан башка игътибар иткән кеше дә булмады. Тәүлекнең кайсы гына вакытында булмасын, – иртән дә, көндез дә, кичен дә, – даими ашыйсылары килеп торган авыл балалары, шулкадәр күп балык күргәч, бер-икене эләктереп калу, өйгә алып кайтып әниләрен, туганнарын шатландыру уе белән яна башладылар. Иске фуфайкасы өстеннән билен мунчала бау белән кысып бәйләгән Малик та култык астына өч-дүрт балык яшереп куярга өлгерде. Минсәгыйть тә җылым тирәсендә бөтерелде, тик аңа балык алып калу җае чыкмады, югыйсә балыкчылар әртилендә этисенең олы абыйсы да бар, ул да балык җыеша, төяшә һәм, әгәр теләсә, сугышта югалып калган энесенең ятим, тәрәксез улына бөтен гаиләгә җитәрлек итеп балык тоттырып җибәрә ала иде, чөнки ул әртил башлыгы итеп куелган базар мөдире Әтәч Шәфинең ярдәмчесе кебегрәк иде су буенда. Тик аңарда энесенең ятим балалары хәленә керү, аларга булышу кебек изге ниятләр, киң күңеллелек, шәфкатьлелек кебек күркәм сыйфатлар юк иде. Киресенчә, ул, Минсәгыйтьне күреп алгач:

– Малай, нишләп йөрисең монда? Бар, кайт өеңә, йөрмә ыштан туздырып! – дип, һич урынсызга кычкырынырга тотынды. Минсәгыйть бөтенләй каушап китте һәм бер балык та алып кала алмады. Ул гына да түгел, абзыйсының кычкырынуын ишеткән әртил башлыгы Әтәч Шәфи балык тотып басып торган, аяклары чебиләнеп беткән Раббанины эләктерде.

– Син нәрсә балык урлыйсың, маңка малай? – диде Әтәч һәм Раббани кулындагы бәләкәй балыкны тартып алды да арткы ягына сугыш кырында фашист мәетеннән салдырып алган калын табанлы күн итеге белән типте. Раббани әллә авыртудан, әллә балыксыз калу үкенеченнән, әллә гарьлегеннән инде кычкырып елап җибәрде. Шәфи аңа игътибар да итмәде. Ул бу вакытта инде Котыйны каптырган иде. Ачлыктан тәмам коры сөяге генә калган сәләмә киемле Котыйның да бердәнбер балыгын тартып алды Әтәч Шәфи һәм өстәп сугып та җибәрде. Раббани да, Котый да, абыйсы Котый артыннан ияргән биш-алты яшьлек четер кебек бәләкәй, абыйсы кебек үк ябык

һәм сәләмә киемле Ниса да акырып елап кайтып киттеләр. Минсәгыйть үзенең ян күршеләрен бик кызганды, тик аларны яклый гына алмады. Шул арада Әтәч Шәфи Минсәгыйтьне дә тотып, бар җирен капшап карады – янәсе, балык яшермәгәнме. Юк, Әтәч тапмады. Тапмагач, тияргә дә кыймады. Минсәгыйть шунда ятим балаларга кул сузган явыз базар мөдиренең кыланмышын күреп торган авыл ир-атларының ятимнәрне яклап сүз катмауларына аптырады. Тамак тәмугка кертә, диләр. Балык дип, болар, Әтәч Шәфи белән әләгешүдән шөлләп, намусларын саттылар. Ниндидер бер командирның адъютанты булып сугыш кичкән, үзенең сөйләвенә караганда күптөрле батырлыклар кылган абзасы боларның барысын да күрмәмешкә салышты. Әтәч Шәфи Минсәгыйтьне тентегән вакытта әйтә ала иде бит: «Ул – минем энекәш, кагылма!» – дип. Юк, әйтмәде. Батыр түгел, куркак бер бәндә икән аның абзасы. Абруе нык төште аның Минсәгыйть алдында.

Ә менә Маликныкы...

– Син нәрсә, Әтәч тәре, ятимнәргә тиясең? Котырдыңмы әллә? – диде ул, Әтәчнең күзенә туп-туры карап. Әтәч мондый борылышны көтмәгән иде, йодрыкларын төенләп, Маликка таба бара башлады. Малай да югалып калмады, кулына җылымга ияреп чыккан йомры таш алды. Шунда гына кемдер, әллә инде бу үткен малайның кыюлыгыннан әсәрләнеп, әллә үзләренең куркаклыгыннан оялып, Әтәчне килеп туктатты:

– Кызма, Шәфи абзый! Егет дөрес әйтә: нигә ике-өч балык өчен балаларга тияргә? Үзебез олаулап ташыйбыз, ә мескеннәргә бер-ике балык та жәл...

Малик белән Минсәгыйть, өйгә кайтканда, елап кайтып киткән күршеләрен куып җиттеләр. Балалар әле һаман сыктап кайталар иде. Малик фуфайка эченнән Раббанига да, Котыйга да, Нисага да берәр балык чыгарып бирде. Тегеләр елауларыннан туктадылар һәм кайта-кайта хәтта күңелле итеп сөйләшә дә башладылар. Кулларына көтмәгәндә генә килеп эләккән кыйммәтле табыш күтәргән иде бу мескен балаларның кәефен...

Әле кичә генә булып узган сыман, бу вакыйганы Минсәгыйть кабат күңеленнән кичерде. Кара инде, бөтенләй оныта язган бит ул теге көнне булып үткән хәлләрне. Менә сиңа Малик! Рәхмәт, искә төшерде...

– Мин аңладым сине, Малик, – диде, ниһаять, Минсәгыйть, олыларча итеп. – Дөрес уйлыйсың, мин риза, мин хуплыйм синең ниятеңне...

Малик, кармак бавын һаман кулларына кысып тоткан килеш, Минсәгыйтькә борылып карады. Аның йөзе елмаюлы иде. Шул елмайган килеш ул Минсәгыйтькә күзен кысып алды. Әйтерсең лә: «Күрәсезме, без ничек яхшы аңлыйбыз бер-беребезне. Чын дуслар гына шулай яхшы аңлашалар бер-берләрен», – диде ул. Аннан ул сүзгә күчте:

– Безнең, Минсәгыйть, барысы да алда әле. Тоттык, тотабыз, тагын да тотарбыз балыкны... Аллаһы теләсә... Бер шатландырыйк әле, малай, ач күршеләребезне. Туйганчы бер ашыйк әле барыбыз да. Бакчада үскән бәрәңге түгел, елга балыгы гына. Ходай биргән байлык. Әтәч Шәфи кебекләргә җитмәсә дә, безгә җитә ул... Бар, киемнәреңне сал, учагыңны көйрәт! Мин арытам әле тагын...

Минсәгыйть кабат, учакка чыбык-чабык өстәп, утны көйрәтеп җибәрде һәм юеш киемнәрен, салып, ялкында киптерергә кереште.

– Яхшы әле кармак бавы нык булып чыкты синең, җәен ничек кенә тыпырчынмасын, ычкына алмый, – диде ул һаман балык белән маташкан Маликка. Бу вакытта Малик балыкны кабат яр буена китереп җиткергән иде.

Инде нишләргә дип аптырап торганда, яр буена, озын чыбыркысын сөйрәп, көтүче Мортаза абзый килеп басты. Су буенда ятучы кимендә метр ярым озынлыктагы җәенне күреп, хәйран калды:

– Ват, малай актыклары, ват иты да! Кара син аларны, ә! Кара нинди җәен каптырганнар бит, ә! Ничек тартып чыгардыгыз моны, ә? Ват, малай...

– Чыгып җитмәгән шул әле, Мортаза абзый, – диде Малик, һаман бауны нык тотып. – Кагылсак, өзеп китәр дип куркабыз...

– Син, Малик энем, аның авызын судан чыгарып торырга тырыш. Һава суласын ул, хәле китсен, – дип киңәш бирде көтүче.

Малик балыкны ярга тагын да якынрак китерде һәм аның авызын күтәребрәк куйды. Шулай шактый вакыт торганнан соң, балык тагын берничә мәртәбә талпынып алды да, язмышына тәмам буйсынып, хәлсезләнеп, әкренләп тынып калды һәм ак корсагы белән өскә әйләнде.

– Булды бу, хәзер инде өскә алып менсәк тә була, – диде көтү-

че. Шома гәүдәле озын җәенне ничек булса шулай әләктереп көчкә-көчкә өскә менгереп салдылар өчәүләшеп.

– Мына сиңа трафый дык трафый, – дип, һаман соклануын дәвам итте Мортаза абзый. – Ну, малайлар, авыз итәбезме соң җәеннән?

– Итәрсең, Мортаза абзый, итәрсең, – диде Малик, инде җиңел сулап. – Урамыбызның барлык фәкыйрьләренә багышладык без бу җәенне Минсәгыйть белән. Сине дә чакырабыз балык ашына...

– Мына бусына рәхмәт, энеләрем! Яхшы малайлар сез, – диде көтүче. Салпы якка салам кыстырудан гына әйттеме ул аны, әллә чын йөрәктәнме, тик малайларның күңеленә ошады аның бу сүзләре.

Мортаза абзый малайларга җәеннең башын калын таякка тартып бәйләргә дә булышты. Малайлар, таякны икесенең дә җилкәсенә салып, авылга кайтып киттеләр. Күл буена җиткәч, аларга анда су кереп яткан малай-шалай килеп кушылды һәм шау килеп өйләренә чаклы озата барды. Әлегә кадәр мондый зур балыкны күрмәгән урам халкы, капка төбенә чыгып, балыкчы малайлар артыннан таң калып карап калды. Балыкның башы Малик белән Минсәгыйть җилкәсендәге таяк өстендә булса, койрыгы исә җирдән сөйрәлеп кайта иде...

Җәенне күтәреп кайту җиңел булмаса да, әле бүген таң алдында гына шундый чамасыз зур балыкны тоту фәкать хыялларында гына яшәгән Малик белән Минсәгыйтьнең шатлыклары йөзләренә чыккан. Алар күңелле итеп елмаялар һәм күтәренке, ягымлы тавыш белән арттан шаулашып кайткан малайларга, капка төбенә чыккан апа-абыстайларга, урамда очраган башка авылдашларына:

– Бу балык барыбызныкы да...

– Озакламый килегез...

– Балыгын да, шулпасын да бергә-бергә авыз итәрбез...

– Онытмагыз, җыелыгыз, – дип, ачлы-туклы тормыш иткән урам халкын уртак ашка, сыйланырга чакыра-чакыра кайталар. Бу сүзләрне ишетеп калган һәм һәрвакыт ашыйсы килеп, бер генә мәртәбә булса да тамаклары туйганчы ашау турында хыялланган бала-чаганың да, олыларның да тиздән искиткеч тәмле балык ашы ашау уеннан авыз сулары килә башлаган иде инде...

Ике дус малайның кеше ышанмаслык биниһая зур җәен тотып кайтулары, аны олы урамның барлык ятимнәренә багышлаулары турындагы һичберкем башына китермәгән хәбәр тиз таралды. Кизләү инешенең хәтфәдәй каз үләне үсеп утырган уйсу, иркен яры буенда колхозның иң дәү казанын астылар. Бала-чага, кайсы кайдан таба, шуннан утын җыеп килде. Кайсысыдыр соскы белән үз өе учагыннан утлы күмер китерде. Бераздан, күңелле төтенләп, учак дөрләп китте. Олы ашны пешерүне урамның иң пөхтә, гадел карчыклары Камилә белән Таифә әбигә тапшырдылар. Гомер буе дин-иман белән яшәгән мөхтәрәм әбиләр эшне бисмилла әйтеп, кулларын инештә юып башладылар. Балыкны вак кисәкләргә бүлгәләп, аларны су белән йөгертеп, инде суы кайнарланып килгән казанга салдылар.

Әбиләр белән бергә казан тирәсендә күтәренке күңелле, якты йөзле балалар чуалды. Олы аш икән олы аш булсын дип, кемнең өендә нинди ризык табыла, шуны инеш буена алып чыктылар. Берәүләр икешәр-өчәр бәрәңге, икенчеләр бер-ике уч тоз, өченчеләр касә төбендә булса да он алып килде. Кайсысыдыр әбиләрнең кулына ярты кабак, ә кемдер бер чөгендер китереп тоттырды. Инде читән төбеннән йолкып килгән кычыткан, әрәмәдән җыеп кайткан балтырган һәм сәрдәне уртак ашка беркем дә кызганып тормады. Аяклары чебиләнеп беткән бакыр чәчле Раббани да өйләрендә булган соңгы ризыкларын – бармак башыннан аз гына зуррак бер баш суганны китереп бирде. Уртак ашка үзеннән өлеш кертә алуыннан канәгать булыпмы, ятим малайның ябык йөзендә матур елмаю чагылды. Әбиләр барлык китерелгән ризыклар өчен балаларны аркаларыннан сөя-сөя, ягымлы сүзләр, рәхмәтләр әйтә-әйтә аларны юып-

чистартып казанга салып җибәрделәр. Гадәттән тыш зур казан балыкны да, барлык ризыкларны да сыйдырды, һәм, озак көттереп булса да, аш тәмле исләр чыгарып кайный, пешә башлады. Әбиләр казан тирәсендә кайнашкан арада балалар, хуш ис бөркеп торган каз үләненә ятып, зур сабырлык белән аш пешкәнне көтә-көтә, Малик белән Минсәгыйтьнең шундый зур балык тота алуларына әсәрләнеп, аларга төрледән-төрле сораулар бирделәр. Малик та, Минсәгыйть тә малайларның керсез күңелләрендә соклану хисе уятты. Һәм бу хис аларның зур балык тотуларыннан гына түгел, ә икесенең дә берберләре белән бик якын дус булуларыннан да иде. Малайлар арасында: «Эх, Малик яки Минсәгыйть кебек дустың булсын иде!» – дип уйлаучылар да аз булмагандыр.

Ниһаять, әбиләр ашның пешеп өлгерүе турында инеш буена хәбәр салдылар. Сугыш дип аталган тиңсез афәт утында күбәләктәй көеп калган, иген игү кебек изге эштән башка шөгыль белмәгән гади авыл ир-атларының мәңге тәрәксез, ятим калган балалары, өйләреннән алып килгән савыт һәм кашыкларын тотып, казан тирәсенә җыелдылар. Учак, казан янында янып-пешеп аш әзерләгән Камилә әбинең дә җыерчыклы йөзе яктырып, кызарып киткән иде. Ул өеннән алып чыккан агач чүмеч белән балаларга, бисмилласын әйтә-әйтә, аш салырга әзерләнде. Киң күңелле гадел карчык башта балык тотучы малайларга – Малик белән Минсәгыйтькә – күп һәм куе итеп аш салып бирергә уйлаган иде.

– Юк, әби, безгә иң соңыннан салырсың, – диде Малик, катгый иттереп, һәм Камилә әби, Маликның бу гамәлен эчтән хуплап, ашны иң элек бик бәләкәйләргә салды. Аннары олыракларга өлеш чыгарды.

Шулай һәркем, үз өлешен алып һәм челтерәп аккан Кизләү инеше буендагы уйсулыкның яшел хәтфәсенә утырып, ашыга-пешә, өф-өф итеп өрә-өрә, тәмләп балык ашы ашый башлады. Әле кайчан гына шау килеп сөйләшеп яткан балаларның тавышлары тынып, бары тик савытка бәрелгән кашык тавышлары һәм аш ашаудан ләззәт табып җиңелчә ыңгырашу авазлары гына калды.

Беренче булып савытын Раббани бушатты. Берничә көн авызына рәтле ризык кермәгән малайның сабырлыгы төкәнгән иде – чөмерде генә ашны.

– Дөньяда мондый тәмле ашны ашаганым юк иде әле, – диде ул, гел олыларча. – Рәхмәт, әбиләр! Рәхмәт, Малик, рәхмәт, Минсәгыйть... Балыкны тагын да күбрәк, җәеннең тагын да зуррагын тотарга насыйп итсен сезгә...

Ниһаять, казан тирәсендә кеше калмады, һәм чират Малик белән Минсәгыйтькә дә җитте. Камилә әби аларга казан төбендә калган ашны бүлеп салды. Тәмле исләр килеп торган ашны ашау теләге белән ике дус малай савытларын тотып чирәмгә утырдылар. Шулчак инеш буенда кабат Раббани күренде.

– Малик, ә нишләп Котый белән Ниса күренмиләр? – диде ул, хәвефләнеп.

Маликның да, Минсәгыйтьнең дә йөрәкләре жу-у итеп китте. Чыннан да, кайда соң Әтәч Шәфи тарафыннан рәнҗетелгән ятимнәр? Нигә уртак ашка чыкмадылар? Әниләре бетмәс-төкәнмәс колхоз эшендәдер инде. Ә балалар?

Ачлыктан киселгән балаларның артык хәрәкәт ясарлык егәрлекләре дә юк, алар аналары кайтканны көтеп өйдә, сәкедә генә ятып калганнар иде. Раббани, кереп: «Әйдәгез, ашарга», – дигәч, Котый белән Ниса, каяндыр көч табып, торып бастылар һәм, Раббанига ияреп, урамга чыктылар. Җил капкадан берсеннән икенчесе бәләкәйрәк абыйлы-сеңелле Котый белән Ниса килеп чыккач, инеш буендагылар ах итте. Ятимнәрнең ачлыктан битләре җилсенгән, эчләре исә күпшенгән иде. Өсләре сәләмә. Аякларында көчкә басып торалар.

Бу күренештән Маликның да, Минсәгыйтьнең дә йөрәкләре өзелеп төшә язды. Камилә әби дә:

– И-и Ходаем, нишләп шулай булды соң әле? Бер кашык аш та калмады бит, – дип өзгәләнде, ач балаларга аш бирә алмаудан тәмам гаҗиз булып.

– Аш бар, әби, – диде Малик, тыныч һәм ышанычлы тавыш белән. Ул терсәге белән дустына төртеп алды. Малайлар хәлсезләнеп җиргә ауган Котый белән Нисаны аш салынган савытлар янына китереп утырттылар. Малик аларга кашыклар тоттырды: – Ашагыз, аша!

Ач сабыйлар, дөньяларын онытып, алларындагы ашны берәрсе килеп тартып алмагае дигәндәй, як-якка карана-карана комсызланып ашый башладылар.

– Борчылма, Сәгыйть, без иртәгә дә тотарбыз балыкны, – диде Малик, авызына җыелган суны йотып. – Шулпасын да, балыгын да ашарбыз әле…

Әмма нишләптер күзләрендә яшь бөртекләре елтырый иде.

Литературно-художественное издание

Для детей среднего школьного возраста

Салах Асгат
(**Салахов** Асгат Сахапович)

МАЛЬЧИКИ-РЫБАКИ

Казань. Татарское книжное издательство. 2009

На татарском языке

Әдәби-нәфис басма

Урта яшьтәге мәктәп балалары өчен

Салах Әсгать
(**Салахов** Әсгать Сәхап улы)

БАЛЫКЧЫ МАЛАЙЛАР

Мөхәррире *Т.Р.Шакирова*
Бизәлеш мөхәррире *Р.Х.Хәсәншин*
Техник мөхәррире һәм компьютерда биткә салучысы *А.С.Газизҗанова*
Корректоры *Л.Р.Галимова*

Оригинал-макеттан басарга кул куелды 9.11.2009. Форматы 70×90 $^{1}/_{16}$.
Шартлы басма табагы 1,76. Тиражы 2000 д. Заказ В-1488.

Татарстан китап нәшрияты ДУП.
420111. Казан, Бауман урамы, 19.
http://tatkniga.ru **E-mail: tki@tatkniga.ru**

Оригинал-макет Jahat™ программалар пакеты ярдәмендә әзерләнде.

«Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексы ААҖ.
420066. Казан, Декабристлар урамы, 2.